

เล่าเรื่องวรรณคดีไทย

MAC
MODERN ACADEMIC CENTER

ลิลิตตะเลงพ่าย

เลาลักษณ์ อนันตคานต์

เจ้าหญิงวรรณคดีไทย ฉีกดั่งเงาพยับ

สำหรับ
บุคคลทั่วไป
และนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา
กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย

สาระที่ ๕ : วรรณคดี และวรรณกรรม

มาตรฐาน ท ๕.๑ : เข้าใจและแสดงความคิดเห็น วิเคราะห์วรรณคดีและ
วรรณกรรมไทยอย่างเห็นคุณค่า และนำมาประยุกต์
ใช้ในชีวิตจริง

เสาวลักษณ์ อนันตศานต์

เล่าเรื่องวรรณคดีไทย ลิลิตตะเลงพ่าย

ปก : สมคิด เจริญสกุลชัยพร

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

เสาวลักษณ์ อนันตศานต์.

ลิลิตตะเลงพ่าย.-- กรุงเทพฯ : แม็ค, 2547.

136 หน้า.

1. วรรณคดีไทย - - ประวัติและวิจารณ์. I. ชื่อเรื่อง.

895.9109

ISBN : 974-9612-71-x

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

บริษัทของสงวนลิขสิทธิ์ ห้ามมิให้ผู้ใดนำส่วนหนึ่งส่วนใด หรือตอนหนึ่งตอนใด
ของเนื้อเรื่อง ภาพประกอบและอื่นๆ ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเล่มนี้ไปทำการคัดลอก
โดยวิธีพิมพ์ดีด เรียงตัว อัดสำเนา ถ่ายฟิล์ม ถ่ายเอกสาร
พิมพ์โดยเครื่องจักร หรือวิธีการอื่นใดเพื่อนำไปแจก จำหน่าย

สงวนลิขสิทธิ์ : มกราคม 2547

ราคา 70 บาท

จัดจำหน่ายโดย บริษัท สำนักพิมพ์แม็ค จำกัด

การสั่งซื้อ : ส่งนามบัตรสั่งจ่าย ไปรษณีย์ลาดพร้าว ในนาม อาจารย์พีระ พนาสุภน

9/99 อาคารแม็ค ขอยลาดพร้าว 38 ถนนลาดพร้าว แขวงลาดยาว

เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

โทร. 0-2938-2022-7 แฟกซ์ 0-2938-2028

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์เพิ่มทรัพย์การพิมพ์

โทร. 0-2911-2170

คำนำ

ลิลิตตะเลงพ่าย เป็นบทประพันธ์สุดดีเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ ผู้เป็นวีรบุรุษของปวงชนชาวไทย คือสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ผู้แสดงวีรกรรม ของนักรบในสงครามยุทธหัตถีซึ่งพระองค์ได้ชัยชนะโดยประหารพระมหาอุปราช ผู้นำกองทัพบม่าสิ้นพระชนม์ในสนามรบ และกอบกู้ชาติไทยให้พ้นจากอำนาจ ของข้าศึก ผู้ประพันธ์คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงได้เค้าเรื่องมาจากจดหมายเหตุและพงศาวดารที่กล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญยิ่ง ตอนหนึ่งในประวัติศาสตร์ของชาติไทย

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงเป็น “รัตนกวี” ของไทยที่มีความสามารถเป็นเลิศในด้านการแต่งโคลงและฉันท์ เป็นอัจฉริยบุคคล ผู้สร้างสมวรรณกรรมต่างๆ ไว้มากมาย ทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง ซึ่งล้วนมีคุณค่าดีเด่นทั้งทางเนื้อหาและศิลปะการประพันธ์ ทั้งยังเป็นแบบอย่าง การประพันธ์แก่ชนรุ่นหลังอีกด้วย

ลิลิตตะเลงพ่ายเป็นวรรณคดีที่แต่งได้ดียอดเยี่ยม เพราะนอกจากจะเป็นการบันทึกเรื่องราวที่เป็นวีรกรรมอยู่ในใจของคนไทยทุกคนแล้ว ยังมีความไพเราะด้านการร้อยกรองที่จับใจ สะท้อนใจผู้อ่าน ทั้งเรื่องแทบจะหาถ้อยคำ อันเป็นที่ติไม่ได้ ซึ่งถึงหากจะมีบ้างก็ไม่มีความสำคัญแต่อย่างใด

การศึกษาวรรณคดีเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความเจริญทางสติปัญญาและความสำเร็จอารมณ์ ผลงานที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นวรรณคดีชั้นเยี่ยมของคนไทยมีอยู่หลายชิ้น ลิลิตตะเลงพ่ายเป็นผลงานชิ้นหนึ่งของรัตนกวีองค์นี้ ที่คู่ควร แก่การยกย่องว่าเป็นหนังสือของปราชญ์อย่างแท้จริง

ลิลิตตะเลงพ่ายฉบับที่นำมาศึกษา คือหนังสืออ่านกวีนิพนธ์ “ตะเลงพ่าย” ฉบับที่ใช้เป็นแบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ พิมพ์ครั้งที่ ๑๔ พ.ศ. ๒๕๐๑ มีตอน “ไขคำ” อยู่ท้ายเรื่อง ซึ่งเป็นการอธิบายศัพท์ ถอดความร้ายและโคลง บางตอน ให้ความรู้แก่ผู้อ่านได้มาก และได้ประโยชน์ในการศึกษาทำความเข้าใจ เพราะลิลิตเรื่องนี้ใช้ศัพท์สูง ใช้ภาษากวี และภาษาโบราณมากมาย ผู้อ่านจะได้รับคุณค่าจากการอ่านวรรณคดีเรื่องนี้หลายด้าน ช่วยให้เกิดความจรรโลงใจ ความรักชาติ รักวีรกรรมของพระมหากษัตริย์ผู้กล้าและยกย่องเทิดทูนเกียรติคุณของพระองค์ตราบนานเท่านาน

เสาวลักษณ์ อนันตศานต์

สารบัญ

บทนำ	๗
ผู้แต่ง	๘
สมัยที่แต่ง	๑๑
จุดมุ่งหมายในการแต่ง	๑๒
ลักษณะคำประพันธ์	๑๔
เรื่องย่อ	๒๐
วิเคราะห์เนื้อหา	๕๕
การดำเนินเรื่อง	๕๖
เนื้อหาที่เป็นเนื้อเรื่องหลัก	๕๘
เนื้อหาที่เป็นเนื้อเรื่องเสริม	๖๕
วิเคราะห์ตัวละครที่สำคัญ	๗๗
สมเด็จพระนเรศวร	๘๑
ความเป็นนักปกครอง	๘๑
ความเป็นนักรบ	๘๓
ความอ่อนโยน	๘๔
ความสุ่มรอบคอบ	๘๕
ความมีพระปรีชาญาณ	๘๗
พระมหาอุปราช	๙๑
ความเป็นลูกกตัญญู	๙๑
ความมีพระทัยอ่อนไหว	๙๔
ความมีขันติอดทน	๙๖
ความมีศักดิ์ศรี	๙๙

วิเคราะห์ความงามด้านวรรณศิลป์	๑๐๑
คำที่เลือกสรรใช้	๑๐๑
เสียงเสนาะ	๑๐๕
ภาพพจน์	๑๑๐
คุณค่าของเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย	๑๑๖
คุณค่าทางปัญญา	๑๑๗
คุณค่าทางอารมณ์	๑๒๑
อภิธานศัพท์	๑๒๗
บรรณานุกรม	๑๓๔
ภาคผนวก	๑๓๖

บทนำ

ตะเลง คือ มอญ ตะเลงพ่าย ก็คือ มอญแพ่

ลิลิตตะเลงพ่าย เป็นวรรณคดียกย่องวีรกรรมของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่ทรงกระทำยุทธหัตถีพินพระมหาอุปราชาขาดคอช้าง ความจริงตะเลงนี้มีใช่มอญเพียงชาติเดียว แต่เป็นมอญกับพม่า คือเมื่อพระมหาอุปราชายกทัพมาจากหงสาวดีนั้น หงสาวดีเป็นเมืองมอญที่พม่าครอบครองเอาเป็นเมืองหลวง ดังนั้นที่เราเรียกว่าพระเจ้าหงสาวดีนั้น จึงไม่ใช่เจ้าเมืองมอญ แต่เป็นเจ้าเมืองพม่า ในวรรณคดีเรื่องนี้กล่าวถึงการทำสงครามกับมอญและพม่า แต่ก็เท่ากับการทำสงครามกับพม่านั่นเอง

วรรณคดีสุดดีหรือเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเรื่องนี้กล่าวถึงการทำสงครามปกป้องประเทศชาติ เพื่อธำรงรักษาความเป็นไทยและความเป็นอิสระของชนรุ่นหลัง เรื่องตะเลงพ่ายมีลีลาการประพันธ์ที่ยืดระเบียบ ซึ่งวางไว้เป็นหลักอย่างเคร่งครัด อยู่ในกรอบของฉันทลักษณ์ มีการผูกศัพท์หรือคำตามแบบกวีรุ่นก่อนๆ พยายามไม่ออกนอกแบบแผน และรักษาแบบแผนของวรรณคดียุคเก่าเอาไว้

วรรณคดีเรื่องนี้แต่งตามเค้าความพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เริ่มด้วยการกล่าวถึงสมเด็จพระนเรศวรตั้งแต่เสวยราชย์ ทรงแต่งตั้งสมเด็จพระเอกาทศรถเป็นพระอุปราช เตรียมการยกทัพไปตีเขมรเพื่อแก้แค้น ทำยุทธหัตถีพินพระมหาอุปราชาขาดคอช้างและต่อมาพระเจ้าเชียงใหม่ขอสวามิภักดิ์ เนื้อหาของเรื่องมีเหตุผลหลักฐานที่เชื่อถือได้ ไม่ได้กล่าวขึ้นลอยๆ แต่อย่างใด

การประพันธ์สุดดีพระเกียรติของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชนับว่าเป็นแบบฉบับของวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติเรื่องหนึ่ง ที่มีการแสดงออกอย่างงดงาม ทำให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสในองค์วีรกษัตริย์ของไทย เกิดความตระหนัก

และภูมิใจในความเป็นเอกราช เกิดความรักชาติบ้านเมือง ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงนิพนธ์วรรณคดีเรื่องนี้ให้เป็นวรรณคดีที่ตีพิมพ์เรื่องหนึ่งที่มีคุณค่าควรแก่การอ่าน การศึกษา และควรแก่การยกย่องว่าเป็นเพชรน้ำหนึ่งในวงการวรรณคดีไทยเป็นอย่างยิ่ง

สำหรับการอ้างอิงถึงคำประพันธ์ในเรื่องลิลิตตะเลงพ่ายจะใช้อักขรวิธีตามต้นฉบับเป็นหลัก ซึ่งบางคำจะไม่ตรงกับพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ แต่ก็มีเป็นส่วนน้อยเท่านั้น

ผู้แต่ง*

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เป็นผู้มีพระปรีชาชาญฉลาดในเชิงกวี พระองค์ทรงนิพนธ์หนังสือสำคัญหลายเรื่อง ส่วนใหญ่เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับทางศาสนา ดำรับตำราเรื่องการพิธี และเรื่องเกี่ยวกับการขอพระเกียรติ ลิลิตตะเลงพ่ายคือวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติขึ้นเอกของพระองค์

พระประวัติของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีดังนี้คือ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีพระนามเดิมว่า **พระองค์เจ้าวาสุกรี** เป็นพระราชโอรสพระองค์ที่ ๒๘ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และเป็นพระโอรสองค์เดียวของเจ้าจอมมารดาจ้อย ประสูติเมื่อวันเสาร์ ขึ้น ๕ ค่ำ เดือนอ้าย ปีจอ จุลศักราช ๑๑๕๒ ตรงกับวันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๓๓

เมื่อพระองค์มีพระชนมายุได้ ๑๒ พรรษา ทรงสละเพศฆราวาสผนวชเป็นสามเณร เมื่อผนวชแล้วเสด็จประทับ ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ทรงศึกษาในสำนักสมเด็จพระวันรัต อธิบดีสงฆ์วัดพระเชตุพนฯ โดยทรงศึกษา

อักษรไทย ขอม และมคธ พระคัมภีร์ต่างๆ วิธีทำเลขยันต์ โบราณคติ และ ตำราพิชัยสงคราม ด้วยพระสติปัญญาปรีชาสามารถยิ่ง ทั้งยังทรงศึกษาจาก นักปราชญ์ทั้งปวงในยุคนั้นด้วย พระองค์จึงมีความรู้แตกฉานทั้งทางคติโลก และคติธรรม

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงผนวชเป็น พระภิกษุในราวปี พ.ศ. ๒๓๕๔ ตรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พ.ศ. ๒๓๕๗ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงแต่งตั้งให้ พระองค์เป็นพระราชาคณะ และคงจะได้เป็นอธิบดีสงฆ์ครองวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามตั้งแต่นั้นมา ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย นี้เองที่ทรงรับทรงกรมครั้งแรกเป็น **“กรมหมื่นนุชิตชิโนรสศรีสุคตขัตติยวงศ์”** เมื่อดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นนั้น ทรงเป็นพระอาจารย์ของเจ้านายในราชวงศ์ หลายพระองค์ และทรงดำรงตำแหน่งพระราชาคณะครองวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามเรื่อยมาจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน รัชกาลนี้มีการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามครั้งใหญ่ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้รวมวัดในกรุงเทพมหานคร จัดขึ้นเป็น คณะกลาง และทรงตั้งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสเป็น เจ้าคณะกลางปกครองวัดทั้งปวงในกรุงเทพมหานคร

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติแล้ว ทรงสถาปนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสขึ้นเป็น **“กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสศรีสุคตขัตติยวงศ์ฯ”** และทรงดำรงตำแหน่ง สมเด็จพระมหาสังฆปริณายก อันเป็นตำแหน่งสูงสุดในศาสนาจักร เมื่อวันศุกร์ เดือน ๙ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีกุน พ.ศ. ๒๓๙๔

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสสิ้นพระชนม์ด้วย พระโรคชรา เมื่อวันศุกร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๙ ค่ำ ปีฉลู เบญจศก จ.ศ. ๑๒๑๕ ตรงกับวันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๙๖ สิริรวมพระชนมายุได้ ๖๓ พรรษา พระบาท

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานพระโกศทองใหญ่ทรงพระศพ และพระราชทานเพลิงพระศพ ณ พระเมรุท้องสนามหลวง ในวันเสาร์ที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๗ แล้วโปรดให้อัญเชิญพระอัฐิไปประดิษฐานไว้ที่พระตำหนักวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม โปรดให้มีตำแหน่งฐานานุกรม^๑ รักษาพระอัฐิ ถึงเวลาเข้าพรรษาก็เสด็จพระราชดำเนินไปถวายพุ่มบูชาพระอัฐิทุกปี และเมื่อถึงวันเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานพระกฐิน ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ก็โปรดให้อัญเชิญพระอัฐิไปประดิษฐานในพระอุโบสถ ทรงสักการะบูชา แล้วทอดผ้าไตรปีให้พระฐานานุกรมพระอัฐิสดับปกรณ์เป็นประเพณีตลอดมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ จนถึงรัชกาลปัจจุบัน (ญัตติ สุธาสิตกรม. ๒๕๑๕ : ๒๑๕-๒๑๙)

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการออกพระนามกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสว่า “สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส” และเรียกกันอย่างย่อว่า “สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส” ตลอดมาจนกระทั่งถึงรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปรมานุชิตชิโนรสขึ้นเป็น “สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส” เมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๔ (น้อมนิจวงศ์สุทธิธรรม. ๒๕๔๓ : ๑๑)

ในรัชกาลปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระราชทานฉัตร ๕ ชั้น และฉัตรคู่ประดับเป็นพระเกียรติยศ ณ ที่ประดิษฐานพระอัฐิในคราวเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานพระกฐินประจำพรรษา ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เมื่อวันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ (ญัตติ สุธาสิตกรม. ๒๕๑๕ : ๖๕๖)

ใน พ.ศ. ๒๕๓๓ อันเป็นศุภวาระครบรอบ ๒๐๐ ปี คล้ายวันประสูติ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์

^๑ หมายถึง ลำดับตำแหน่งยศพระสงฆ์ที่พระราชทานมีอำนาจตั้งสมณศักดิ์ได้ตามทำเนียบ

และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) ได้น้อมถวายพระเกียรติคุณแด่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ในฐานะปูชนียบุคคลสำคัญผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมระดับโลก (น้อมนิจ วงศ์สุทธีธรรม. ๒๕๕๓ : ๑๕)

สมัยที่แต่ง

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงเริ่มนิพนธ์ลิลิตตะเลงพ่ายเมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส แต่ไม่ได้รับเวลาแน่นอน ผู้ช่วยเหลือในการนิพนธ์คือ พระองค์เจ้ากปิษฐาชาติติกุมาร โอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงใช้เวลานานหลายปี จนนิพนธ์จบในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในระยะที่มีการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม มีโคลงที่ระบุเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้คือ โคลงที่ ๔๓๐, ๔๓๑ และ ๔๓๒ ดังนี้

๔๓๐ กรมหมื่นนุชิต เชื้อ

กวีวร

ชิโนรส มิ่งมหิศร

เสกให้

ศรีสุตต พจนสุนทร

เถลิงศัพท์นี้

ชาติดิยวงศ์ ผจงโอบฐไว้

สืบท้าวอยุธยา

ลิลิตตะเลงพ่ายเป็นวรรณคดีที่มีคำศัพท์มากมาย เนื่องจากผู้นิพนธ์รู้คำกว้างขวาง และทรงพระปรีชาสามารถในการใช้ภาษาอย่างยั้ง การอธิบายศัพท์จึงจะกระทำให้ท้ายบท ร่ายและโคลงที่ยกมาเป็นตัวอย่าง ยึดหลักการอธิบายจากลิลิตตะเลงพ่าย ฉบับแบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ และพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ส่วนการอ้างอิงร่ายและโคลงแต่ละบทจะอ้างโดยใช้ตัวเลขประจำบท

๔๓๑ ไพบูลย์โดยบทเบื่อง

โบราณ รัตฤ

รังสฤษฏ์พระหฐานตุ

ต๋อบ้าง

กปิษฐาตติยกุมาร

สมมติ นามนา

หน่อบพิตรเจ้าข้า

เผือกผู้สามทรง

๔๓๒ บรรจงเสวเสแล้ว

หุดายคง ขวบถ

ปางปิ่นธเรศดำรง

โลกเลี้ยง

ทำนุกเขตุนผดุง

เผดิมตัก เต็มเอษ

อวาสอจเพ่งเพียง

แผ่นฟ้ามงาม

กรมหมื่นนุชิต โคลงนี้เป็นโคลงกระทำ ต้องอ่านกระทำก่อนแล้วจึงอ่านโคลง

มทิตร ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง

รังสฤษฏ์ สร้าง แต่งตั้ง

กปิษฐา พระองค์เจ้ากปิษฐาตติยกุมาร ภายหลังเป็นกรมหมื่นภูบาล

ปริรักษ

คง ตลอดไป ตราบเท่าถึง

ทำนุก บำรุง ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม แปลงกุฏิสงฆ์

เป็นตึก

จุดมุ่งหมายในการแต่ง *

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงแสดง
จุดมุ่งหมายในการแต่งลิลิตตะเลงพ่ายไว้ในโคลงบทที่ ๔๒๗, ๔๒๘ และโคลงบทที่
๔๓๔, ๔๓๕, ๔๓๖, ๔๓๗ และ ๔๓๘ สรุปความได้ดังนี้

๑. เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
 ๒. เพื่อแสดงเรื่องสงครามยุทธหัตถี
 ๓. เพื่อผลานิสงส์ให้เป็นปัจจัยแก่ผู้นิพนธ์ จะได้ไปบังเกิดเป็นอัครสาวก
ฝ่ายขวาของพระพุทธเจ้าในอนาคต
- ตัวอย่างโคลงที่กล่าวถึงเรื่องเฉลิมพระเกียรติ

๔๒๗ รังไร้มรจเรอ้าง

อรรฤา แถลงเคย

เสมอทิพพมาลย์ผกา

เก็บร้อย

ผลดองบทรันรา

ธิป่วน ภพฤา

โดยบ่เซียวเซตงถ้อย

ถ่องแท้แลลงาย

๔๒๘ บรรยายกตกพย์แด่รัง

สมญา ไว้แะ

สมตักษณ์ไต้ท้เสาวนา

เรื่อจู้

“ตะเลงพ่าย” เพื่อตะเลงปรา

ชเยศ พระเอย

เสนอญทธิ์ตองราชผู้

คึกข้างกลางสมร

บทรัช ละอองพระบาท

เสาวนา การฟัง

ปราชเยศ แพ้ เพื่อตะเลงปรา ชเยศ พระเอย เพราะมอญแพ้
พระองค์

ลักษณะคำประพันธ์

ลิลิต มีความหมายตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ดังนี้

(น.) คำประพันธ์ชนิดหนึ่งซึ่งใช้โคลงและร่ายต่อสัมผัสกัน

(ก.) สัมผัสคำระหว่างบทกับบทตามแบบการแต่งลิลิตที่กำหนดไว้ในตำราฉันทลักษณ์ เรียกว่า **เข้าลิลิต** ก็มี เช่น คำ **“สนม”** กับ **“ประนม”** ในตัวอย่างต่อไปนี้

พระผดผายสู่ห้อง

หาญหาญหาญ

หนุ่มหน้าพระสนม

บ่วงประนมบนเกตุ

งามแสงยมเพ็ญเฝ้า

อยู่อยู่พูดตนเอง

คำประพันธ์ที่เรียกว่า **ลิลิต** คือการแต่งร่ายกับโคลงสลับกันเป็นเรื่องยาว โคลงและร่ายที่จะเข้าลิลิตกันต้องเป็นประเภทเดียวกัน คือถ้าใช้ร่ายสุภาพ โคลงก็เป็นโคลงสุภาพ อาจเป็นโคลงสอง โคลงสาม หรือโคลงสี่สลับกัน ร่ายและโคลงต้องเข้าลิลิตกัน คือคำสุดท้ายบทหนึ่งของร่ายต้องสัมผัสกับคำที่ ๑, ๒ หรือ ๓ ในวรรคต้นของโคลงบทต่อไป และคำสุดท้ายของโคลงบทนั้นต้องส่งสัมผัสไปยังคำที่ ๑, ๒ หรือ ๓ ในวรรคต้นของโคลงบทต่อไปตามลำดับตลอดทั้งเรื่อง

การแต่งลิลิตเรื่องยาวจะจัดเนื้อหาไว้ ๓ ตอน คือ

๑. บทไหว้ครูและเกริ่น การแต่งลิลิตต้องมีการไหว้ครูเช่นเดียวกับการแต่งวรรณคดีอื่น ๆ เพื่อความเป็นสิริมงคล แล้วเกริ่นเป็นทำนองว่า การ

แต่งลิลิตนี้จะแต่งเรื่องอะไร เพื่อใคร

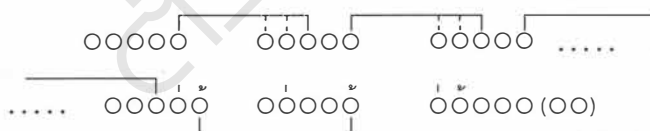
๒. เนื้อเรื่อง คือข้อความที่เป็นตัวเรื่อง ว่าเรื่องที่เขียนคืออะไร มีความเป็นไปอย่างไร

๓. บทส่งท้าย คือการสรุปความเป็นทำนองแสดงทรรศนะกวี ประโยชน์ที่ผู้อ่านจะได้รับ วัตถุประสงค์ของผู้แต่ง (นภลัย สุวรรณธาดา. ๒๕๒๖ : ๒๗๘-๒๗๙)

ลักษณะคำประพันธ์ที่ใช้ในลิลิตตะเลงพ่าย คือร้อยสุภาพและโคลงสุภาพ มีรายละเอียดดังนี้

ร้อยสุภาพ

ร้อยเป็นคำประพันธ์ที่เป็นร้อยกรอง ไม่กำหนดความยาวในแต่ละบท กำหนดเพียงจำนวนคำและสัมผัส ร่ายบทหนึ่งจะมี ๕ วรรคขึ้นไป วรรคหนึ่งมี ๕ คำ และลงท้ายแต่ละบทด้วยโคลงสองสุภาพ มีแผนผังดังนี้

ร่ายมักใช้แต่งตอนดำเนินเรื่อง หรือแสดงความขลัง ดังตัวอย่างร่ายบทที่ ๑ ซึ่งเป็นบทไหว้ครู ดังนี้

๑ ศรีสวัสดิ์ดิเตชะ พระราชนรินทร์ ย็นพระยศเกริกเกรียง
เพียงพกแผ่นฟากฟ้า หูล้ำล่อมเลื่องชัยแขวง เกรงพระ
เกียรติระยอ ผ่องใจท้าวบมิหาญ สาญใจแก้ตัวมิกถ้ำ
บคำอาตม้ออกรงค์ บคงอาตม้ออกรุทธิ์ ท้าวท้าวทิศท้าวเทศ
ไท้ทุกเขตทุกด้าว น้าวมกฏมานบ น้อมพิภพมานอบ
มอบบัวบาทวิบุล อดุลยานภาพ ปราบดัสกรแกลนกลัว
หัวหันหายกษยกลาด ดาบเต็มท่งเต็มตอน พม่ามอญพ่ายหนี
ศรีอโยธยารมเยศ พิเศษสุขบำเพ็ญ สำเร็จราชสถาน สำเร็จ
ราชสถิต พิพิธโศกสมบัติ พิพัฒน์โศกสมบุรณ์
พูนพิภพดับเข็ญ เย็นพิภพดับขุค สนุกสปีดมา สำเภา
นอบเกล้า สำสนมเฝ้าฝ่ายใน สำพลไกรเกริกหาญ
สำพลสารสินธพ สปีดตราครเพลิ่ง เถกิงพระเกียรติฟุ้ง
ฟ้า สือตรลบแหล่งหล้า โตกล้วนสตุดี

ศรีสวัสดิ์ดิเตชะ พระเชษานุภาพอันสะดวกและเป็นสง่าผ่าเผย เป็นคำ
 ยกย่องพระเชษานุภาพพระเจ้ากรุงสยาม
อรินทร์ ผู้เป็นใหญ่ฝ่ายข้าศึก ราชศัตรู
เกริก เลื่องลือ ดัง โฉมกันแข็งแข
พกแผ่นฟากฟ้า พลิกแผ่นท้องฟ้า
หูล้ำล่อมเลื่องชัยแขวง โลกสู้ไม่ได้ ย่อมเลื่องลือความชนะอันสำเร็จ
 ด้วยปรีชาอันรุ่งเรือง

ฝ่อใจท้าวบมihalญ ใจท้อจนจะคิดห้าว คืออีกเหิมขึ้น ก็ไม่กล้าคิด
 ลาลญใจแลล้วยมิกล้า ใจคิดแพ้งถึงจะคิดกล้าขึ้นอีก ก็ไม่กล้าคิด
 บคำอาตม้ออกรงค์ คำอาตมในทีนี้เป็นสำนวน หมายความว่า สำแดง
 ตนเปรียบด้วยการคำซึ่งต้องเอาสิ่งของที่คำออกวางเปิดเผยสำแดงให้คนดู รวม
 ความว่า ไม่สำแดงตนออกสนามรบ

บคงอาตม้ออกรฤทธิ์ ไม่กล้าอยู่สู้หน้าและแสดงฤทธิ์
 ท้าวทั่วทิศทั่วเทศ พระเจ้าแผ่นดินทุกหนทุกแห่ง
 ให้ทุกเขตทุกด้าว พระเจ้าแผ่นดินทุกแดนทุกแคว้น
 น้าวมกฏมานบ น้อมมกฏ (หมายเอาศิระ) มานบนอบ
 น้อมพิภพมานอบ นำเอาย่านเมืองมานอบนบถวายเป็นเมืองขึ้น
 บั้วบาท เท้าที่มีดอกบัวรอง
 อดุลยานุภาพ มีอานุภาพไม่มีที่เปรียบ คือหาผู้เสมอมิได้
 ท่ง ท่ง
 ศรีอโยธยา พระนครศรีอยุธยาคือกรุงเก่า
 รรมยศ ยินดี
 เย็นพิภพดับยุค บ้านเมืองร่มเย็น ล้นคราวล่ำปาก
 ครเพลิง ปืนไฟ

โคลงสุภาพ

โคลงมักใช้แต่งตอนบรรยายอารมณ์ โคลงที่ใช้แต่งลิลิตตะเลงพ่าย
 ได้แก่

๑. โคลงสองสุภาพ มีแผนผังดังนี้

○○○○๐ ๐๐○○๐
 ๐๐○○○ (○○)

୧୦

ห่อน้ำคั้นส้ม แม่แล

બાદ

แห่งใจมมิลลพณ พ่อน

୧୩୩

เล่าเรื่องวรรณคดีไทย
ลิลิตตะเลงพ่าย

5409022100

MAC

MODERN EDUCATION CENTER

MACeducation.com
Your Education Online

www.MACeducation.com

สัญลักษณ์แห่งคุณภาพทางวิชาการ

ISBN 974-9612-71-X

9 789749 612712

ราคา 70 บาท